

DZIAŁALNOŚĆ KAPITUŁY I KONSYSTORZA PRZY UNICKIEJ KATEDRZE W BRZEŚCIU W XVIII W.

Kościół greckokatolicki w czasach i granicach przedrozbiorowych liczył 8 diecezji. Były to: metropolitarna kijowska, oraz połocka, lwowsko-halicko-kamieniecka, przemysko-samborska, łucko-ostrog-ska, chełmsko-belska, pińsko-turowska i włodzimiersko-brzeska¹. W XVIII stuleciu diecezja włodzimiersko-brzeska składała się z dwóch odrębnych części, a mianowicie z diecezji włodzimierskiej, obejmującej swym obszarem powiat włodzimierski i zachodnie skrawki łuckiego i z diecezji brzeskiej, w skład której wchodził powiat brzeski i województwo podlaskie, z wyjątkiem części północnej. Katedry znajdowały się we Włodzimierzu (Zaśnięcia NMP) i w Brześciu (św. Mikołaja)².

Zarządzanie diecezją należało do wyposażonego w jurysdykcję *in spiritualibus et temporalibus* biskupa ordynariusza, który posiadał uprawnienia umożliwiające sprawny zarząd i kontrolę w diecezji.

W XVIII wieku urząd biskupa diecezji włodzimiersko-brzeskiej pełnili: Leon Lew Załęski (1679-1711), Leon Lew Kiszka (1711-1728), Kornel Stołpowski-Lebecki (1729-1730), Teofil Teodozy Godebski (1730-1756), Felicjan Filip Wołodkowicz (1756-1778), Adam Antoni Młodowski (jako koadiutor od r. 1769), Stefan Symeon Młocki (1778-1795), Andrzej Arseniusz Główniewski (koadiutor od r.

¹W. K o ł b u k, *Kościół wschodnie na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej 1772-1914*, Lublin 1992, s. 33; L. B i e ń k o w s k i, *Organizacja Kościoła wschodniego w Polsce*, w: *Kościół w Polsce*, red. J. K ł o c z o w s k i, t. 2, Kraków 1968, s. 860-865.

²L. B i e ń k o w s k i, *dz. cyt.*, s. 863.

1791)³. Głos doradczy w sprawowaniu rządów biskupów posiadała kapituła czyli kolegium złożone z duchownych, funkcjonujące przy kościele katedralnym. Zadaniem kapituły, oprócz doradztwa biskupowi, było zastępstwo w wydawaniu zarządzeń kościelnych oraz troska o oprawę nabożeństw w kościele katedralnym⁴.

Zadaniem szczególnym kapituły była straż nad przestrzeganiem praw i tradycji cerkiewnych. W szczególnych wypadkach kapituła posiadała prawo wydawania rozporządzeń biskupowi. W czasie wakatu na stolicy biskupiej kapituła przejmowała obowiązki biskupa i organizowała elekcję biskupa. W skład kapituły przy cerkwi katedralnej mogli wchodzić przedstawiciele duchowieństwa z danej diecezji, a także spoza jej granic⁵.

Obrady unii brzeskiej zapowiedziały wzmocnienie znaczenia kapituł (kryłósów) w systemie organizacji zarządu diecezją poprzez wyraźne określenie ich sytuacji prawnej i zabezpieczenie im egzystencji materialnej. Podczas pertraktacji o unię sami biskupi, z inicjatywy biskupa włodzimierskiego i brzeskiego Hipacego Pocieja, wysunęli postulat zorganizowania kryłósów na wzór kapituł łacińskich i stworzenia im odpowiednich podstaw materialnych poprzez wydzielenie na ten cel części dóbr klasztornych. Kościół unicki uzyskał 2 sierpnia 1595 r. obietnicę spełnienia tych dezyderatów od króla Zygmunta III.

Stopniowo, podobnie jak w innych diecezjach na przestrzeni XVII wieku, kapituły przy katedrach diecezji włodzimiersko-brzeskiej uległy procesom zanikania, aż do zaprzestania ich funkcjonowania. Upadek kapituł należy wiązać z reformą realizowaną według koncepcji unickiego metropolity J. W. Rutkiego (1613-1637). Zmiany polegały na obsadzie ważniejszych urzędów diecezjalnych przez wykształco-

³ K. Niesiecki, *Herbarz Polski*, wyd. J. N. Bobrowicz, Lipsk 1839-1846, t. 1, s. 103; *Litterae S. C. Propaganda Fide Ecelesiam Catholicam Ucrainae et Bielarusjae spectantes*, vol. V 1730-1758, collegit et adnotationibus illustravit P. Athanasius, G. Welykyj, Romae 1957, s. 138; D. Błażejowski, *Hierarchy of the Kyivan church (861-1990)*, Romae 1990, s. 295.

⁴ Kapituła, w: *Encyklopedia Kościelna*, t. 9, Warszawa 1876, s. 520; w. W. Góralski, L. Adamowicz, *Kapituła*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 8, Lublin 2000, k. 668-671.

⁵ A. Sitkiewicz, *Unickie katedralne kapituły w XVIII wieku*, „Christianskoje Cztenije” 11 (1904), t. 118, cz. 2, s. 820.

nych członków zakonu bazylińskiego, w oparciu o istniejące lub zakładane monasterie. Bardzo istotną przyczyną upadku kapituł w diecezjach unickich była utrata prawa administrowania dobrami katedralnymi po śmierci biskupa. Stan ten został potwierdzony w 1667 r., gdy król Jan Kazimierz prawo administrowania wakującymi katedrami i beneficjami przyznał metropolie. Decyzja ta została zatwierdzona przez sejm w 1669 r. Również synod zamojski, na którym podjęto szereg uchwał decydujących o całokształcie funkcjonowania Cerkwi unickiej (1720 r.), potwierdził prawo przejścia po śmierci biskupa dóbr przez metropolitę, a w przypadku śmierci metropolity, przez biskupów sąsiednich diecezji⁶.

Po synodzie zamojskim podjęta została próba zorganizowania kapituł katedralnych na wzór Kościoła łacińskiego. Największą trudność w realizacji tego postanowienia stanowił brak funduszy. W czasie zarządzania cerkiewiami katedralnymi przez bazylianów, fundusze pierwotnie należące do cerkwi katedralnych, przeszły do monasterów lub biskupów. Założycielom kapituł pozostawało odzyskanie dawnych funduszy na drodze sądowej lub poszukiwanie nowych środków na organizację kapituły. W obu przypadkach starania wymagały czasu. Oprócz tego, założenie kapituły było zależne od licznych miejscowych umów i relacji. W większym lub mniejszym stopniu powstanie kapituły warunkowały: wykształcenie duchowieństwa, ich energia w dojsciu do celu, sympatia do sprawy kapituły miejscowego biskupa, relacje z zakonem bazylińskim i Kościołem łacińskim oraz wiele innych okoliczności⁷.

W XVIII wieku podjęto starania o reaktywację kapituł i zatwierdzenie ich przez papieża. W akceptacji kapituł przez Stolicę Apostolską kler unicki upatrywał gwarancji ich funkcjonowania na wzór Kościoła obrządku łacińskiego. Reerygowanie kapituł miało też aspekt prestiżowy dla świeckiego duchowieństwa diecezjalnego, stwarzało bowiem szansę wpływów na władzę w diecezji nie tylko członkom zakonu bazylińskiego. Możliwości awansu miały przyciągnąć do stanu duchownego kandydatów ze stanu szlacheckiego⁸. W XVIII

⁶ L. Bieńkowski, *dz. cyt.*, s. 901-903.

⁷ A. Sitkiewicz, *dz. cyt.*, s. 510-511.

⁸ *Tamże*, s. 521.

wieku tylko nieliczni duchowni wywodzili się ze szlachty. Dane szacunkowe dla brzeskiej części unickiej diecezji włodzimiersko-brzeskiej wykazują, że stanowili oni zaledwie 3,5 % duchowieństwa.

Przy katedrze brzeskiej starania o reerygowanie kapituły (która istniała prawdopodobnie w czasie sakry biskupa Hipacego Pocięja w latach 1593-1598) podjął biskup Adam Antonin Młodowski. W odnowieniu funduszu kapituły poważną przeszkodę stanowił brak dokumentów. Istnieją przypuszczenia, że przyczyną tego stanu było zniszczenie starych dokumentów przez bazylianów sprawujących godność biskupów i oficjałów brzeskich⁹.

Pełnoprawne funkcjonowanie kapituły wymagało zatwierdzenia Stolicy Apostolskiej i władzy królewskiej. Biskup A. Młodowski podjął w pierwszej kolejności starania u władzy świeckiej, które zostały uwieńczone sukcesem w postaci przywileju królewskiego wydanego (już po jego śmierci) w 1780 r. Zatwierdzenie przez papieża nie zostało uzyskane do 1795 r.¹⁰

Brak prawnych gwarancji funkcjonowania kapituł przy katedrach unickich stanowił problem, o czym świadczy treść wysuwanych postulatów reform. W latach 80. XVIII stulecia żądania zmian prawnych organizacji kapituł przy katedrach unickich zostały postawione na forum sejmowym. W jednym z projektów reform nakreślony został plan dezyderatów białego duchowieństwa (tak w dokumentach, w odróżnieniu od duchowieństwa zakonnego nazywane było duchowieństwo diecezjalne). W postawionych postulatach proponowano, aby w każdej diecezji funkcjonowały kapituły na wzór łacińskich, w skład których, wchodziłoby 6 prałatów, dziekan, archidiakon, kantor, scholastyk i kustosz oraz 6 kanoników pochodzących ze stanu szlacheckiego. Spośród nich mieli być wybierani oficjał, surogat, audytor, egzaminator, kaznodzieje katedralni, wizytatorzy i inni pomocnicy biskupa. Każdemu prałatowi zostałoby wyznaczony po 2000 zł, a kanonikowi po 1500 zł rocznej pensji. Kapituła, według treści projektu, powinna funkcjonować przy biskupie w celu gwarancji przestrzegania praw cerkiewnych. Do kapituły i dziekanów powinien

⁹ Akty wydawajemyje Wilenskoju Archieograficeskoju Kommissijeju dla razbora driewnich aktow w Wilnie (dalej AWAK), t. 16 (1889), s. 470.

¹⁰ A. S i t k i e w i c z, dz. cyt., s. 821-822.

należać wybór biskupa. Do nominacji na biskupstwo dwóch kandydatów miało być przedstawionych jednemu spośród członków kapituły, drugiego z duchowieństwa parafialnego, odznaczającego się pozycją społeczną i wykształceniem dziekani powinni wybierać spośród siebie. Nominacje kandydatów do nowotworzących się kapituł byłyby przedstawiane królowi¹¹.

W diecezji włodzimiersko-brzeskiej duchowieństwo diecezjalne zaczęło zyskiwać znaczenie za czasów biskupa T. Godebskiego (1730-1756). Biskup ten odebrał bazylianom włodzimierskim ziemie tzw. Onufrejszczyzny, tj. grunty zapisane przez L. Kiszkę na utrzymanie wychowanków seminarium włodzimierskiego. Swoje postępowanie motywował tym, że zakonnicy nie wywiązali się z obowiązków związanych z powierzeniem im tych dóbr, a przede wszystkim nie założyli seminarium. Następcą T. Godebskiego na katedrze brzeskiej, biskup i metropolita F. Wołodkowicz opowiadał się po stronie racji zakonu bazylikańskiego i był przeciwnikiem powstawania kapituł.

Głównym inicjatorem utworzenia kapituł w diecezji włodzimiersko-brzeskiej był biskup A. Młodowski. Po przejściu funkcji biskupa w 1768 r. zajął się on ich organizacją we Włodzimierzu i Brześciu¹². W pierwszej kolejności został rozszerzony skład osobowy kapituły włodzimierskiej, a następnie biskup Młodowski podjął próby uporządkowania kapituły brzeskiej. Pismem z dnia 29 lipca 1769 r. A. Młodowski „*chcąc na ile można pomóc brzeskim unitom, postanowił w brzeskiej cerkwi katedralnej należyty porządek utrzymać i powołać kapitułę w osobie chociaż jednego dostojnika*”. Na mocy tego dokumentu przy katedrze została ustanowiona prałatura probostwa katedralnego. W przyszłości fakt ten miał stanowić bazę do powołania kolejnych prałatów¹³.

Na godność prepozyta przez biskupa Młodowskiego został wybrany Antoni Koronczewski, duchowny zasłużony w dotychczasowej działalności i predysponowany do wypełnienia obowiązków. Na jego utrzymanie zostały przeznaczone beneficja cerkwi: Spaskiej w Brześciu i położonej na przedmieściach Brześcia cerkwi w Gierszonowi-

¹¹ Tamże, s. 696-97.

¹² Tamże, s. 530.

¹³ Tamże, s. 681.

cach. Do beneficjum zaliczały się dochody z posiadłości, pól i łąk znajdujących się we wsi Lebedziew¹⁴. Reakcją na tę decyzję był list F. Wołodkowicza z dnia 24 lutego 1773 r. skierowany do nuncjusza papieskiego w Warszawie. Metropolita zarzucał Koronczewskiemu, że został on powołany na urząd nieprawnie, a jego postawa nie jest właściwa, aby mógł piastować to stanowisko. Koronczewskiemu zostały przedstawione zarzuty nieprawego przyjęcia beneficjów, niszczenia kościołów i plebani, braku troski o duchowieństwo, zmuszania wielu duchownych do opuszczenia swoich parafii, osadzania kapłanów w karcerze i poddawania ich karze chłosty¹⁵. Wydaje się, że zarzuty te nie miały potwierdzenia w praktyce. Koronczewski bowiem przez wiele lat przewodniczył obradom konsystorza brzeskiego, w którym nie dopuścił się żadnych nadużyć. Znany był jako autor podręcznika teologii moralnej dla kandydatów do stanu duchownego¹⁶.

W 1775 r. A. Młodowski, po uzyskaniu samodzielności w zarządzaniu diecezją, rozszerzył skład kapituły. W doborze składu osobowego i podziale praw i obowiązków wzorował się na organizacji kapituł przy katedrach łańciskich. Plany rozwoju kapituły zostały przedstawione przez biskupa A. Młodowskiego w 1775 r. na zjeździe duchowieństwa.

Rezultatem obrad było wyznaczenie na działalność kapituły podatku, który został nałożony na duchowieństwo parafialne. W dniu 14 maja 1775 r. biskup Młodowski wydał dokument organizujący kapitułę brzeską: „powstaniem z dawna istniejącej kapituły, która upadła z powodu zniszczenia nadania i dlatego zachodzi konieczność wznowienia funduszowych praw i starych przywilejów”. Na czele nowo zorganizowanej kapituły z tytułem archiprezbitera stanął Antoni Ko-

¹⁴ Archiwum Państwowe w Lublinie, Chełmski Konsystorz Greko-Katolicki (dalej APL CHKGK) sygn. 890, s. 36; Centralny Derżawnij Istoricznij Archiw Ukrainy u Lwowi (dalej CDIA), Fond 201, op. 4 b, sygn. 631, s. 11; *Opisanije dokumentow Archiva Zapadnorusskich Uniatskich Mitropolitow (1700-1839)* wyd. S.F. R u n k i e w i c z, A. T. B y c z k o w, Sankt Petersburg 1907, t. 2, s. 318; A. S i t k i e w i c z, dz. cyt., s. 681.

¹⁵ *Epistolae metropolitaram archiepiscoporum et episcoporum, Epistolae Feliciani Phillippi Wolodkovycz metropolitae kiowiensis catholici (1762-1778)*, t. 5, Romae 1967, s. 263-264.

¹⁶ A. K o r o n c z e w s k i, *Teologia moralna dla sposobiących się do stanu kapłan-skiego*, Supraśl 1779.

ronczewski, na archidiakona został powołany Antoni Przybyszewicz (proboszcz cerkwi Szereszów), na kanclerza został wyznaczony Mikołaj Duchnowski (proboszcz cerkwi Siemiatycze), ekleziarchą czyli kustoszem został Florian Hocewicz (proboszcz parafii Suchopole).

Jako członkowie kapituły zostali mianowani ponadto prymicjer (Artecki) i scholastyk (Zachorowski)¹⁷. Jako pisarz, surogat i sędzia generalny w 1775 r. został wymieniony Antoni Przybyszewicz¹⁸. Wydaje się, że w początkowym okresie funkcjonowania kapituły jedna osoba piastowała kilka funkcji. Powodem tego stanu mógł być brak odpowiednich kandydatów i podstawy materialnej do utrzymania członków kapituły.

Do kapituły mogli zostać wybrani duchowni o nienagannej postawie i obyczajach. Członkowie kapituły pochodzili z elekcji, ale w jej skład mogła wejść, za zgodą pozostałych członków, osoba spełniająca określone wymogi prawne (np. nie pochodząca z nieprawego łoża, będąca w odpowiednim wieku)¹⁹.

Skład osobowy kapituły był trudny do ustalenia już w XIX wieku. Jak pisze A. Sozański, „*mimo usilnych i kilka razy ponawianych starań, aby kler ruski podać, nie znalazłem w drukowanych źródłach więcej wiadomości o duchowieństwie tego obrządku*”²⁰.

Ważnym aspektem w rozpatrywaniu kwestii urzędników wchodzących w skład kapituły jest terminologia. Wydaje się, że w XVIII wieku terminologia polska funkcjonowała równie często jak grecko-słowiańska, o ile już nawet nie zaczęła dominować. Określenia polskie miały podnieść prestiż godności unickich²¹. W źródłach do omawianej diecezji funkcjonowały terminy pochodzące zarówno z kręgu Kościoła wschodniego jak i zachodniego.

¹⁷ A. S i t k i e w i c z, dz. cyt., s. 325; skład kapituły potwierdza dokument Młodowskiego z 1775 roku publikowany w *Opisanije dokumentow ...*, t. 2, s. 315-321.

¹⁸ CDIA, Fond 201, op. 4 b, sygn. 636, s. 6.

¹⁹ T. S z c z u r o w s k i, *Prawo kanoniczne ...*, ks. 3, s. 14, 25.

²⁰ A. S o z a ń s k i, *Imienne spisy osób duchownych, świeckich i wojskowych, które w pierwszych ośmiu latach panowania króla Stanisława Poniatowskiego od 1764 do 1772 roku w rządzie lub przy administracji Rzeczypospolitej udział brały*, Kraków 1866, s. 15.

²¹ H. D y ł a g o w a, *Unia brzeska i unicy w Królestwie Polskim*, Warszawa 1989, s. 271.

Tab. 1 Terminologia urzędów członków kapituły

Termin pochodzenia greckiego	Termin pochodzenia łacińskiego
eklezjastyk (eklezjarcha)	kustosz
apocrisarius	nuncjusz, legat
ekonom	prokurator
tachygraphus	notariusz, sekretarz biskupi
archyprzebiter	prałat
katechista	kaznodzieja
kryłozanin	kanonik

Źródło: AWAK, t. 16, s. 466.

Na podstawie dokumentu wystawionego 17 lipca 1775 r. we Włodzimierzu przez biskupa Antoniego Młockiego zostały ustalone urzędy i określono ich kompetencje w kapitule brzeskiej²².

Obowiązkiem archidiakona była troska o zachowywanie starych obrzędów i tradycji cerkiewnych, podczas nabożeństw i ceremonii. Urząd ten miał być gwarantem prawa cerkiewnego i wydawanych na jego podstawie wyroków.

Archyprzebiter zobowiązany został do przewodniczenia obradom kapituły, zwoływania członków kapituły przynajmniej raz w roku, a w razie potrzeby częściej, przestrzegania należytego porządku w cerkwi katedralnej i udzielania upomnień.

Każdy biskup diecezjalny został zobowiązany przez synod zamojski do utworzenia urzędu kanclerza zwanego notariuszem. Do obowiązków notariusza należało prowadzenie kancelarii biskupa i kapituły, sprawowanie opieki nad archiwum, dozór nad dokumentami, aby nie były wydawane bez potwierdzenia oraz porządkowanie akt spraw kapituły²³.

²² APL CHKGK, sygn. 890, s. 39-41.

²³ APL CHKGK, sygn. 890, s. 40; *Opisanije dokumentow ...*, s. 317.

Urząd scholastyka miał być piastowany przez doktora teologii lub prawa kanonicznego, a przynajmniej licencjata tych nauk. Scholastyk był odpowiedzialny za prawidłowe kształcenie kandydatów do stanu duchownego. Był on zobowiązany do organizacji seminarium diecezjalnego i troski o jego zadowalającą bazę finansową²⁴.

Ekleziarcha (kustosz) dbał o przechowywanie sprzętu cerkiewnego i ornatów, oraz miał pod opieką cerkiewne placówki szpitalne. W jego gestii była kontrola dochodów na cele charytatywne z parafii i od bractw oraz składanych przed biskupem sprawozdań ze stanu tych finansów.

Pod opieką kantora znajdował się chór katedralny. Prowadził on nabór śpiewaków oraz troszczył się o dobór pieśni cerkiewnych i porządek nabożeństw, aby były odprawiane według ustaw Cerkwi z należnym wyrazem i harmonią²⁵.

Kaznodzieją katedralnym mógł zostać doktor lub licencjat prawa, biegły w interpretacji ustaw Stolicy Apostolskiej²⁶.

Rozszerzenie składu kapituły było możliwe na podstawie decyzji biskupa i kapituły, ale było uzależnione od wielkości funduszu. Mimo że kapituły włodzimierska i brzeska znajdowały się pod władzą jednego biskupa i działały na równych prawach, nie dozwolone było uczestnictwo jednej osoby w dwóch kapitułach²⁷. W skład kapituły wchodził w przeważającej części członkowie zakonu bazylikańskiego. W drugiej połowie XVIII wieku zauważalny jest udział duchownych świeckich. Wydaje się, że z duchowieństwa diecezjalnego pochodzili następujący członkowie kapituły brzeskiej: Filip Chociewicz, Mikołaj Duchnowski, Józef Duchnowski, Stefan Pirocki, Antoni Przybyszewicz²⁸. Prawdopodobnie przy wyborze na członków kapituły kierowano się ich wykształceniem i właściwą postawą.

W ciągu 8 dni od śmierci biskupa kapituła przejmowała jurysdykcję należną biskupowi: nadawanie lub pozbawianie beneficjów,

²⁴ *Opisanije dokumentow ...*, s. 317; T. S z c z u r o w s k i, *Prawo kanoniczne ...*, ks. 4, s. 161.

²⁵ *Opisanije dokumentow ...*, s. 318.; Sitkiewicz, *dz. cyt.*, s. 684.

²⁶ T. S z c z u r o w s k i, *Prawo kanoniczne ...*, ks. 4, s. 171.

²⁷ *Opisanije dokumentow ...*, s. 318; A. Sitkiewicz, *dz. cyt.*, s. 684.

²⁸ *Monumenta Ucrainae Historica*, wyd. A. S z e p t y c k i j, t. 7, Rzym 1968, s. 250-251.

udzielanie dyspensy²⁹. Kapituła przysługiwało prawo zwoływania zgromadzeń celem wyboru dodatkowych prałatów. Wybierano trzech kandydatów ze świeckich duchownych, nieżonatych lub wdowców, których przedstawiano do zatwierdzenia biskupowi. Prałaci nie podlegali sądowi generalnego oficjała i biskupiego audytora, ale mieli być sądzeni przez samego biskupa (w czasie wakatu na katedrze przez administratora) wraz z dwoma asesorami pochodzącymi z grona prałatów, a wybieranymi w tym celu co roku. Prałaci nie byli zobowiązani do przebywania na stałe w pełnym składzie przy katedrze. Wymagane było, aby prałaci w ustalonej kolejności, pojedynczo przebywali przy cerkwi katedralnej w celu odprawiania nabożeństw w niedziele i dni świąteczne, ale jeśli któryś z prałatów osobiście lub w osobie pełnomocnika tych obowiązków nie wypełnił był zobowiązany ze swoich prywatnych dochodów zapłacić w zamian za nieobecność 2 zł za nabożeństwo poranne i 1 zł za wieczorne. Z opłaty zwolnieni zostali prałaci, którzy wypełniali w tym czasie inne powinności na zlecenie biskupa lub byli nieobecni z innych ważnych przyczyn³⁰.

Raz w roku w dni patronalne miały odbywać się zebrania wszystkich członków kapituły. W katedrze w Brześciu był to dzień św. Mikołaja. Kapituła modliła się w tym dniu w sposób szczególny za fundatorów i dobrodziejów oraz uczestniczyła w uroczystym nabożeństwie. W następnych dniach pod przewodnictwem archiprezbitera odbywało się zebranie, podczas którego obradowano nad sprawami dotyczącymi administracji i finansów oraz życia duchowego. Postanowienia wszystkich spraw miały być zapisywane w księdze kapituły i zatwierdzone przez biskupa.

Do obowiązków kapituły należała troska o mienie, a w szczególności dozór poboru dochodu z sum kapitulnych. Kapituła za zgodą biskupa raz na trzy lata wybierała prokuratora, który po upływie kadencji zobowiązany był przed kapitułą złożyć sprawozdanie zawierające roczne zestawienie z sum funduszy kapitulnych.

W czasie wakatu na stolicy biskupiej kapituła wraz z administratorem miała obowiązek troszczyć się o nienaruszenie praw i nierozwrażliwości beneficjum. Za swoją działalność otrzymywała czwartą

²⁹ T. S z c z u r o w s k i, *Prawo kanoniczne...*, ks. 3, s. 4-13.

³⁰ *Opisanije dokumentow ...*, s. 319.

część dochodów katedralnych za czas wakatu katedry, a druga część (zgodnie z postanowieniem soboru zamojskiego) przypadała biskupowi-administratorowi³¹.

Trudno stwierdzić, czy powyższe prawa i obowiązki były przestrzegane przez członków kapituły przy katedrze brzeskiej.

Przy katedrze unickiej w Brześciu kapituła funkcjonowała dopóki żył jej założyciel. Starania biskupa A. Młodowskiego zostały zaprzętaszczone przez jego następcę. Postawę biskupa A. Młockiego scharakteryzował sekretarz królewski Stefan Lewiński w liście do metropolity Jazona Smogorzewskiego w 1781 r. w sposób następujący: „trwa ciągle w swoim uporze i wszystkimi silami stara się zniszczyć dzieło poprzednika”. Kapituła brzeska formalnie istniała do śmierci członków, którzy weszli w jej skład przy założeniu. Po ich śmierci skład kapituły nie był uzupełniany, a darowizny przekazywane na kapitułę przechodziły na spadkobierców ofiarodawców³².

Ważną kwestią, warunkującą funkcjonowanie kapituły były dostatecznie wysokie fundusze. Dochody z dóbr i katedry przeznaczone były tylko na utrzymanie biskupa. A. Młodowski zwracał uwagę na fakt, że uposażenie kapituły jest niewystarczające, ponieważ w następstwie zniszczenia dokumentów i posiadłości, dochody kapituły brzeskiej były tak małe, że nie wystarczyłyby nawet na utrzymanie jednego prałata. W tej sytuacji duchowni cerkwi brzeskich, którzy posiadali wysoki tytuł „kapitulnych” wykorzystywali tylko dochody swoich cerkwi parafialnych.

Głównym źródłem zabezpieczenia finansowego dla funkcjonowania kapituły były uchwały synodu duchowieństwa parafialnego z dnia 14 maja 1775 roku, na podstawie których wyznaczono dla nowo wybranych kanoników i prałatów brzeskich po 5 tys. złotych³³. Do kapituły należały dochody z dóbr w Tryszynie³⁴. Prawdopodobnie do cerkwi katedralnej należały 2 włóki gruntu we wsi Lebedziew, które zostały przepisane na kapitułę po odebraniu ich z funduszu diaka cerkwi katedralnej³⁵. W 1761 r. przez I. Koronczewskiego do akt brze-

³¹ *Opisanije dokumentow ...*, s. 319; A. S i t k i e w i c z, *dz. cyt.*, s. 683.

³² A. S i t k i e w i c z, *dz. cyt.*, s. 825.

³³ *Tamże*, s. 685.

³⁴ AWAK, t. 16, s. 470.

³⁵ *Opisanije dokumentow ...*, s. 318; A. S i t k i e w i c z, *dz. cyt.*, s. 681.

skich został wpisany fundusz z r. 1662 nadany przez Jana Hieronima Żabę i jego żonę Annę z Zaleskich nadający dla kapituły w Brześciu 3 włóki gruntu i folwark w Gierszonowicach³⁶.

Na poczet kapituły były zapisywane darowizny. Istnieje wzmianka o darowiznie przekazanej przez księdza Benedykta Ladeckiego. Przekazał on 3 tys. zł, z czego 2,5 tys. pochodziło od niego, a 500 od księdza Konarzewskiego, dziekana kobryńskiego. Suma ta, zgodnie z wolą darczyńców, miała zostać przyłączona do sumy kapitulnej. Z tego zapisu 150 zł miało być przeznaczone na wikarego generalnego, który w zamian został zobowiązany do odprawiania trzech mszy w tygodniu (każdy poniedziałek, środa, piątek) za duszę dobrodziejów³⁷. W aktach kapitulnych znajdował się ekstrakt zapisu fundusowego rodziny Hornowskich, na podstawie którego dworek i grunt usytuowany na przeciw cerkwi katedralnej został przeznaczony dla kapituły, ale pod warunkiem, że z darowizny będą korzystać tylko kanonicy, a biskupi brzescy nie będą „wtrącać się” do dochodów płynących z placu i dworku³⁸. Benedykt Zahorowski, proboszcz parafii Omelnicze, „będąc sam diecezjaninem” przeznaczył 5 tys. zł jako darowiznę na utrzymanie scholastyka katedry brzeskiej „na dobro i bardziej zbawienny pożytek użyć, gdy widzę najpotrzebniejszą okoliczność katedry brzeskiej i kapituły przez niedostatek funduszków”. Jednocześnie darczyńca w zapisie zastrzegł, aby na godność scholastyka zawsze był wybierany duchowny z kleru unickiego, pochodzący ze stanu szlacheckiego lub syn kapłański, posiadający wykształcenie teologiczne lub prawnicze³⁹. Mieszczanka brzeska Hrehorowa Chomiczowa na mocy testamentu dokonała dla kapituły brzeskiej zapisu gruntu i fundacji dzwonu do cerkwi. W zamian życzyła sobie pochówku w cerkwi katedralnej w Brześciu i ceremonii pogrzebowych według obrządku Cerkwi unickiej⁴⁰.

W propozycjach na synod mający się odbyć w 1765 r. został wysunięty projekt, aby na utrzymanie kapituł przeznaczone zostały docho-

³⁶ APL CHKGK, sygn. 890, s. 7.

³⁷ Tamże, s. 4.

³⁸ CDIA, Fond 201, opis 4 b, sygn. 449, s. 1; AWAK, t. 16, s. 474.

³⁹ APL CHKGK, sygn. 890, s. 29.

⁴⁰ CDIA, Fond 201, opis 4 b, sygn. 449, s. 3-4.

dy z wakujących biskupstw oraz spadki po zmarłych bez testamentu kapłanach celibatariuszach⁴¹. Brak jest wzmianek o dochodach kapituły brzeskiej z tytułu tego typu darowizn.

Dodatkowym, stałym źródłem dochodu, mającym udział w utrzymaniu kapituły, był podatek od duchowieństwa diecezjalnego (kate dratyk). W wielu sytuacjach stanowił on znaczne obciążenie skromnego budżetu proboszczów.

Dochód z wszelkiego rodzaju sum kapitulnych miał być rozdzielany w równej części dla wszystkich członków, wyłączając te sumy i dobra, które zostały wyznaczone prałaturze. Podziału dokonywano na zebraniu ogólnym⁴².

Organizacja kapituł wywołała reakcje ze strony zgromadzenia bazylianów. W 1786 r. wikary generalny zgromadzenia J. Korczyński zwrócił się do papieża z wyrazem obawy, że podczas najbliższego sejmku zakonowi, wskutek reakcji ze strony „białego” duchowieństwa zagraża niebezpieczeństwo. Papież zwrócił się z pisemną prośbą do króla i prymasa o wzięcie w obronę zgromadzenia, a 6 sierpnia 1786 r. w posłaniu do J. Korczyńskiego dawał dowody wsparcia działalności bazylianów w Kościele unickim⁴³. Brak jest wiadomości o jakichkolwiek faktach, które świadczyłyby o sporach i zatargach na wielką skalę pomiędzy kapitułą katedralną brzeską a bazylianami.

Zmiany, które dokonały się wśród duchowieństwa świeckiego w XVIII wieku miały wpływ na całokształt funkcjonowania Cerkwi unickiej. Duchowieństwo świeckie, które stopniowo zastępowało bazylianów na urzędach katedralnych, wyznaczyło kierunek dążenia do samodzielnego rozwoju. Plan zakładania kapituł stanowił ważny krok w uzyskiwaniu pozycji duchowieństwa świeckiego. Konsekwencją powstania kapituł było dążenie świeckiego duchowieństwa do zdobywania wykształcenia, które stwarzało szansę awansu. Trudno stwierdzić w jakim stopniu duchowieństwo parafialne było zainteresowane powstawaniem kapituł.

⁴¹ S. W i w c a r u k, *De Synodo Provinciali Berestensi anno 1765 non celebrata*, Romae 1963, s. 131; M. S t a s i a k, *Dyscyplina synodalna Kościoła unickiego w projektach dekretów na synod brzeski z 1765 roku*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, 24 (1977), z. 5, s. 99.

⁴² *Opisanije dokumentow ...*, s. 319.

⁴³ A. S i t k i e w i c z, *dz. cyt.*, s. 700.

Kolejnym organem kolegialnym funkcjonującym przy katedrze unickiej w Brześciu był konsystorz. Termin „konsystorz” (łac. *consistorium* – zgromadzenie) oznacza zebranie oraz miejsce zebrania się zgromadzenia doradczego w ważnych sprawach określonej rady. W Kościele, konsystorzem nazywano samo miejsce, w którym zbierali się kapłani w charakterze doradców biskupa. Konsystorze biskupie utworzyły się jako następstwo istniejących wikariatów generalnych i powstałych w XVIII wieku oficjalatów. W Kościele greckokatolickim na terenie Rzeczypospolitej urzędy konsystorskie ukształtowały się dopiero w XVII i XVIII wieku, jako instytucje sądowo-administracyjne, pośrednie między biskupem, kapitułą a dziekanami⁴⁴.

Ustanowienie konsystorzy w diecezjach greckokatolickich nakazywał synod zamojski. Zalecono utworzenie tytułu oficjalatów, ile katedr posiada dane biskupstwo, to jest co najmniej po dwa w każdej diecezji⁴⁵.

Istnieją wzmianki poświadczające funkcjonowanie konsystorza przy katedrze w Brześciu w drugiej połowie XVIII wieku. Świadczą o tym zachowane fragmenty ksiąg zawierających wpisy z lat: 1762-1763, 1773-1779, 1775-1776, 1781-82, 1782, 1791-1794, 1794-1795⁴⁶. Tytuły ksiąg i ich zawartość poświadczają funkcjonowanie terminu „konsystorz” w opisanym powyżej znaczeniu.

W księgi konsystorskie oprócz spraw sądowych, w których pozwaniymi byli zarówno duchowni jak i świeccy, wpisywano dokumenty prezent, świadectwa chrztu, testamenty⁴⁷. Wydaje się, że miejsce odbywania obrad nie było stałe. Najczęściej rozprawy odbywały się w Brześciu, ale w 1759 r. (od 10 kwietnia do 6 listopada) sprawy rozpatrywano w Tryszynie, a od 10 listopada do 26 listopada w Kamieńcu Litewskim⁴⁸.

⁴⁴ S. L. G ł ó d ź, *Działalność sądowa i administracyjna chełmskiego konsystorza greckokatolickiego w latach 1815-1875*, Romae 1980, s. 19-20; E. W i l e m s k a, *Konsystorz*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 9, Lublin 2002, k. 743.

⁴⁵ S. L. G ł ó d ź, *dz. cyt.*, s. 22.

⁴⁶ Archiwum Historyczne Litwy, Litewski Konsystorz Biskupstwa Unickiego (dalej AHL LKB), Fond 634, op. 3, sygn. 15, 24, 64, 398, 401, 404.

⁴⁷ Np księgi z akt sądu duchownego w Brześciu z 1791 r. AHL LKB, Fond 634, op. 3, sygn. 64.

⁴⁸ Tamże, sygn. 13, s. 15.

Pośród urzędników konsystorza brzeskiego źródła wspominają o pełniącym funkcję oficjała Antonim Koronczewskim. Przewodniczył on obradom w latach 1759-1772 w Brześciu i Tryszynie⁴⁹. Synod zamojski zobowiązywał biskupów, aby powołali do współpracy oficjała, wybranego spośród duchowieństwa diecezjalnego lub zakonnego. Na stanowisko to wybierany miał być duchowny nienaganny obyczajów, liczący co najmniej 25 lat, żyjący w celibacie, z wykształceniem prawniczym⁵⁰. Władza oficjała była niezależna, lecz jej zakres został określony przez biskupa. Do obowiązków oficjała należało czuwanie nad wypełnianiem uchwał synodalnych oraz rozporządzeń cerkiewnych. Oficjał mógł dokonywać nominacji i odwołania z beneficjum, pozywać przed swój sąd duchownych i służbę cerkiewną⁵¹.

W latach 1781-1782 na czele konsystorza stał oficjał Antoni Przybyszewicz⁵². Od 1791 r. sprawy sądowe odbywały się przed scholastykiem katedry brzeskiej, pełniącym równocześnie funkcję oficjała Benedyktem Zachorowskim⁵³. Tomasz Koncewicz został powołany przy konsystorzu brzeskim jako urzędnik do spraw przechodzenia na obrządek łaciński, a Józef Duchnowski pełnił godność notariusza i koadiutora konsystorza generalnego brzeskiego⁵⁴. Jako surogat (w źródłach funkcjonuje również termin obrońca węzła małżeńskiego) w latach 1762-1763 został odnotowany Benedykt Wawrzyszewicz, pełniący wówczas również urząd dziekana kamienieckiego⁵⁵. Jako surogat i prokurator w r. 1766 został wymieniony Rafał Szopalski⁵⁶. W źródłach polskich pod pojęciem surogata rozumiano zastępcę oficjała. Należy przypuszczać, że do obowiązków surogata w XVIII wieku, podobnie jak w okresie późniejszym, należał udział w posie-

⁴⁹ AHL LKB, Fond 634, op. 3, sygn. 15, s. 21; *Opisanije dokumentow ...*, s. 266; *Audientiae Sanctissimi de rebus Ucrainae et Bielarussiae (1650-1850)*, wyd. P. A t h a n a s i u s, A. G. W e l y k y j, t. 2, Romae 1965, s. 162.

⁵⁰ T. S z c z u r o w s k i, *Prawo kanoniczne ...*, ks. 3, s. 98.

⁵¹ S. W i w c a r u k, *dz. cyt.*, s. 101-102, S. N a b y w a n i e c, *Unicka archidiecezja kijowska w okresie rządów arcybiskupa metropolity Felicjana Filipa Wołodkowicza 1762-1778*, Rzeszów 1998, s. 209.

⁵² AHL LKB, Fond 634, op. 3, sygn. 404.

⁵³ Tamże, 64.

⁵⁴ „Cholmsko-varsavskij eparchialnyj vestnik” (dalej CHW), t. 15 (1891), s. 218.

⁵⁵ AHL LKB, Fond 634, op. 3, sygn. 15, s. 5.

⁵⁶ Tamże, s. 45.

dzeniach oraz przygotowywanie projektów obrad i wizytowanie parafii⁵⁷. W 1781 r. na prośbę A. Przybyszewskiego na stanowisko to został powołany dziekan brzeski Stefan Paszkiewicz. Został on wyposażony w władzę równą Antoniemu Przybyszewskiemu, archidiakonowi katedralnemu. W czasie nieobecności oficjała posiadał kompetencje rozwiązywania wszystkich spraw sądowych⁵⁸. Jako pisarz konsystorza brzeskiego w r. 1759 został odnotowany Bazyli Odelski⁵⁹, natomiast w r. 1782 Józef Dzikowski⁶⁰.

W konsystorzu brzeskim funkcjonowały urzędy instygatorskie (czyli oskarżyciela reprezentującego interes biskupa i strony powodowej), ale w dostępnych źródłach nikt nie został wymieniony z nazwiska. Do pomocy w rozstrzyganiu spraw, a w szczególności do przeprowadzenia „wywiadu środowiskowego” powoływani byli komisarze, którymi najczęściej zostawali dziekani lub vice dziekani dekanatu odpowiadającego terytorium, skąd pochodzili pozvani.

Za wykonywane czynności kancelaryjne członkowie konsystorza pobierali ustaloną taksę. Było to zgodne z zaleceniami synodu zamojskiego⁶¹.

Konsystorz brzeski orzekał przede wszystkim w sprawach duchowieństwa. Sprawy, które trafiały do konsystorza były bardzo różnorodne. Dużą część spraw z udziałem duchowieństwa, które zostały odnotowane w aktach konsystorza brzeskiego, stanowiły spory z powodu niedopełnienia przez duchownych spaw duszpasterskich. Do najczęściej wymienianych wykroczeń duchownych pozwanych przed konsystorz brzeski, podobnie jak w innych diecezjach unickich, należało pijaństwo i nader częste spędzanie czasu w karczmach, spory i kłótnie z chłopami oraz pomiędzy duchownymi, a nawet bójki i maltretowanie żon oraz lekceważenie kar kościelnych⁶². Książd To-

⁵⁷ S. L. Głódź, *dz. cyt.*, s. 36-39.

⁵⁸ AHL LKBU, Fond 634, op. 3, sygn. 401, s. 39; sygn. 404, s. 3.

⁵⁹ CDIA, Fond 201, op. 4 b, sygn. 75, s. 7.

⁶⁰ AHL LKBU, Fond 634, op. 3, sygn. 404, s. 3.

⁶¹ Podobne wnioski przedstawił S. N a b y w a n i e c w badaniach nad duchowieństwem archidiecezji kijowskiej w XVIII wieku. S. N a b y w a n i e c, *Unicka archidiecezja ...*, s. 210.

⁶² T. Ś l i w a, *Kościół unicki w Rzeczypospolitej (1764-1795)*, w: *Historia Kościoła w Polsce*, red. B. K u m o r, Z. O b e r t y Ń s k i, t. 2, cz. 1, Poznań 1979, s. 113.

masz Zieliszewski z parafii Czemery został pozwany przez obywatela Rzeczy z powodu pobrania zbyt dużej opłaty za udzielenie ślubu (14 zł). Sąd uznał go winnym chciwości i powołując się na ustawy synodu z 1780 r. wezwał do zwrotu tej kwoty i udzielił upomnienia⁶³. Koadiutor cerkwi w Chmielewie Konstanty Hrehorowicz był sądzony z powodu udzielenia ślubu w terminie zaledwie dwóch dni od zgłoszenia, bez wygłoszenia trzech zapowiedzi. Jako karę dla duchownego wyznaczono rekolekcje przy katedrze brzeskiej i udzielenie upomnienia⁶⁴. Józef Duchnowski, proboszcz parafii Zubacze został pozwany przed sąd za niedopełnienie swoich powinności z powodu pijaństwa oraz zaniedbywanie nabożeństw w niedziele i święta. Jego postawa, zdaniem sądu, była powodem zgorszenia parafian, a nałóg stał się przyczyną zaniedbania chorego, który zmarł bez sakramentów. Duchowny został skazany na 12 tygodni rekolekcji w brzeskim klasztorze bazylianów⁶⁵. Według adnotacji w księgach konsystorza brzeskiego z 1763 r., proboszcz cerkwi Kosów Jan Dokudowski zaniedbał plebanię i zezwalał parafianom na przechodzenie do parafii obrządku łacińskiego⁶⁶.

Chyba najokrutniejszą sprawą, odnotowaną w księgach konsystorza brzeskiego, był sąd nad Aleksandrem Budziłowiczem (Rewiatycze). Duchowny ten znany był z pijaństwa i niewypełnienia swoich obowiązków przy parafii „do tego przyszedł zapamiętania, że przysięgłego przyjaciela, to jest własną żonę okrutnie i tyrańsko zbić, ranić, a tym samym okrucieństwem do niewczesnego porodzenia dziecięcia okazją był, śmiały i ważył się”.

Pozwany duchowny został za zabójstwo dziecka odsądzony od beneficjum i skazany na pobyt w karczerze⁶⁷.

W 1776 r. został pozbawiony parafii administrator cerkwi Matiowice, Jozafat Gątarzewski. Jak wynika z pozwu przedstawionego przed konsystorzem brzeskim popadł on w nałóg pijaństwa do tego stopnia, że w Wielki Czwartek i Wielkanoc msze odprawiał będąc nietrzeźwym. Istniało również podejrzenie, że popadł w nierząd. Dla

⁶³ AHL LKBU, Fond 634, op. 3, sygn. 401, s. 34-36; sygn. 404, s. 2.

⁶⁴ *Tamże* op. 3, sygn. 404, s. 7.

⁶⁵ *Tamże*, sygn. 15, s. 2.

⁶⁶ *Tamże*, s. 1.

⁶⁷ *Tamże*, s. 12.

dopełnienia formalności do Matiowicz został wysłany dziekan, aby odebrał inwentarz wyposażenia cerkiewnego i wyrugował pozwanego z plebani. Duchowny został skazany na 4 tygodnie rekolekcji⁶⁸.

Przed sąd konsystorski brzeski w 1782 r. zostali pozwani Stefan Charłampowicz (Małoryta) i jego matka, z powodu że najechawszy plebanię w Czernianach „*bili i za łeb włoczyli*” tamtejszego plebana Piotra Oleszkiewicza. Według pozwanych był to sposób na odebranie ich należności⁶⁹. W 1782 r. przed konsystorz brzeski przez instygatora dekanalnego zostali pozwani duchowni Bazyli Wierzbicki (Łosice) i Mikołaj Kielnicki (Próchenki), ojciec i zięć, z powodu, że „*zapomniawszy o swoim stanie kapłańskim z zgorzeniem świeckich bić i szarpać ważyli się*”. Ukarano ich czterotygodniowymi rekolekcjami. Dodatkową karą dla M. Kielnickiego było przeprowadzenie tych rekolekcji w samotności i z dodatkowymi umartwieniami w piątki⁷⁰. Proboszcz parafii Kolembrody Stefan Strusiewicz w 1787 r. był sądzony przed konsystorzem brzeskim z powodu, że wraz z innymi, w dni postne spożywał potrawy mięsne, będąc zgorzeniem dla parafian. Został uznany winnym łakomstwa i skazany na 6 dni rekolekcji przy katedrze brzeskiej oraz na karę grzywny⁷¹. W 1781 r. przed konsystorzem został pozwany koadiutor parafii Zbuńsk Jakub Pawłowicz, że będąc na weselu „*opacznie tłumaczył i poniżał zwierchników*”⁷².

Trudno ocenić skalę tych negatywnych zjawisk i uogólniać je. W dosyć licznej społeczności duchownych (brzeska część diecezji włodzimiersko-brzeskiej liczyła 307 parafii) akta konsystorza przedstawiają skrajnie negatywne postawy. Z pewnością wiele sytuacji miało skomplikowane podłoże psychologiczno-społeczne, dodatkowo pogarszane przez niekorzystne położenie materialne i obowiązek utrzymywania rodziny. Sytuacjom niegodnym stanu duchownego starano się zapobiegać. Przed święceniami kandydat na kapłana był obowiązany złożyć przyrzeczenie, że będzie prowadził życie pobożne, nie będzie chodził po szynkach ani uczęszczał wieczorami na zabawy,

⁶⁸ Tamże, sygn. 398, s. 23.

⁶⁹ Tamże, sygn. 404, s. 11.

⁷⁰ Tamże, s. 10.

⁷¹ Tamże, s. 35.

⁷² Tamże, sygn. 401, s. 20.

zajmował się pijaństwem, przeklinać, utrzymywać kontaktów z hajdamakami i złodziejami⁷³. Wśród duchownych było wielu o nienagannym sposobie życia i przykładowo wypełniających obowiązki duszpasterskie.

Przed konsystorzem stawały również osoby świeckie. Warto zwrócić uwagę na wyroki wydawane w sprawach z udziałem osób świeckich. Miały one zazwyczaj charakter społeczny. Na przykład Filip Bajda, obywatel żerczycki, który przyszedłszy pijany podczas nabożeństwa wszczynał hałas, gasił świece i pomazał krwią drzwi zakrystii, dokonując tym czynem profanacji świątyni, został skazany na leżenie krzyżem podczas nabożeństw w uroczystości Zielonych Świąt i dodatkowo w niedzielę podczas nabożeństw miał siedzieć w kunie, publicznie w cerkwi przeprosić kapłana, wpłacić do parafii 20 tynfów i w ciągu 2 tygodni pokryć koszty procesu sądowego w wysokości 30 zł⁷⁴. Na mocy wyroku w sprawie sądowej dotyczącej udzielenia sakramentu małżeństwa niezgodnie z prawem cerkiewnym w parafii Suchopole ukarany został zarówno duchowny (nakaz odbycia 10. dniowych rekolekcji i zapłacenie kary grzywny), jak i wierny, który zawarł związek małżeński (pod karą kłątwy odbycie spowiedzi wielkanocnej i leżenie krzyżem podczas nabożeństw Zielonych Świąt). Kara obrzucenia kłątwą polegała dodatkowo na ogłoszeniu jej w okolicznych parafiach i dzwonienu w dzwony⁷⁵.

Ze względu na fragmentaryczność danych trudno poddać ocenie całokształt prac konsystorza brzeskiego. Istniejące źródła nie poddają w wątpliwość jego istnienia. Brak jest informacji o nieprawidłowym funkcjonowaniu, czy nadużyciach jego urzędników pozwala przypuszczać, że funkcjonował on prawidłowo. Brakuje również informacji pozwalających na odtworzenie pełnego składu osobowego, zakresu kompetencji poszczególnych członków konsystorza, kryteriów ich doboru oraz czasu i zasad urzędowania. Dalsze poszukiwania nowych źródeł oraz kwerendy archiwalne mogą uzupełnić dotychczasowe wyniki.

⁷³ *Opisanije dokumentow ...*, s. 243; S. N a b y w a n i e c, dz. cyt., s. 330.

⁷⁴ AHL LKBU, 634, op. 3, 15, s. 10.

⁷⁵ Tamże.

W r. 1795 opisana powyżej sytuacja uległa całkowitej zmianie, gdyż tereny brzeskiej części unickiej diecezji włodzimiersko-brzeskiej na skutek rozbiorów Rzeczypospolitej trafiły do trzech różnych organizmów państwowych: Austrii, Rosji i Prus. Była to jedyna diecezja unicka, której obszar znalazł się w granicach wszystkich państw zaborczych. Zmianie uległa również sieć administracji Kościoła greckokatolickiego⁷⁶.

* * *

ANEKS 1

Członkowie kapituły i konsystorza przy unickiej katedrze w Brześciu w XVIII wieku

Nazwisko i imię	Funkcja	Rok	Źródło
Artecki Szymon	kantor katedry brzeskiej	1793	CDIA, Fond 201, opis 4 b, sygn. 151, s. 3.
Anachimowicz Nikodem	asystent katedry kapitulny, instygator kapituły (proboszcz Gierszonowice)	1721 1725	APL CHKGK, sygn. 780, s. 212; CDIA, F. 201, op. 4 b, sygn. 711, s. 7.
Bieniecki Andrzej	oficjał (przełożony klasztoru w Kobryniu)	1740	APL CHKGK, sygn. 776, s. 6; CDIA, Fond 201, op. 4 b, sygn. 711, s. 9.
Chociewicz Filip	kustosz katedralny, (proboszcz Suchopole)	1769, 1776, 1782	APL CHKGK, sygn. 890, s. 29; AHL LKBUE, Fond 634, op. 3, sygn. 404, s. 12; <i>Opisanije dokumentow ...</i> , s. 315-321.
Duchnowski Józef	notariusz	1759	CHWEW, t. 15 (1891), s. 218.
Duchnowski Mikołaj	kanclerz (proboszcz Siemiatycze)	1789	CHKGK, sygn. 797, s. 34; MUH, t. 7, s. 250-251.

⁷⁶ J. P e l e s z, *Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom von der alterten Zeiten bis aus Gegenwart*, Bd. 2, Augsburg 1841, s. 583; W. K o ł b u k, *dz. cyt.*, s. 63; J. Lewandowski, *Na pograniczu. Polityka władz państwowych wobec unitów Podlasia i Chełmszczyzny 1772-1875*, Lublin 1996, s. 21.

Dziczkowski Józef	pisarz brzeski	1782	AHL LKBUE, Fond 634, op. 3, sygn. 404, s. 3.
Eliaszewicz Bazyli	prepozyt katedralny	1776	APL CHKGK, sygn. 890, s. 35.
Fabrycy Maciej	oficjał, wizytator generalny	1762	<i>Opisanije dokumentow ...</i> , s. 315-321.
Farmolski Bazyli		II poł. XVIII w.	<i>Opisanije dokumentow ...</i> , s. 315-321.
Jaszczewski Jan	kaznodzieja katedralny	II poł. XVIII w.	A. Sitkiewicz, <i>dz. cyt.</i> , s. 530.
Jochowski Antoni	prepozyt	1772	<i>Audientiae Sanctissimi ...</i> , s. 156.
Kizikowski Mikołaj	oficjał	I poł. XVIII w.	A. Sitkiewicz, <i>dz. cyt.</i> , s. 529.
Koronczewski Antoni	archiprezbiter, oficjał, prepozyt, prałat	1759- 1772	APL CHKGK, sygn. 890 s. 45; CHWEW, t. 15 (1891), s. 218; A. Sitkiewicz, <i>dz. cyt.</i> , s. 529; <i>Audientiae Sanctissimi ...</i> , s. 162; <i>Opisanije dokumentow ...</i> , s. 315.
Kozakiewicz Piotr	prałat, archiprezbiter, kanclerz, scholastyk, wikariusz	1775- 1797	APL CHKGK, sygn. 890, s. 48, sygn. 647; <i>Opisanije dokumentow ...</i> , s. 320.
Kozorowski Antoni	wikariusz generalny	1774	<i>Audientiae Sanctissimi ...</i> , s. 182.
Lewicki Stefan	kanclerz (archidiakon cerkwi katedralnej lwowskiej)	1772	<i>Opisanije dokumentow ...</i> , s. 315; A. Sitkiewicz, <i>dz. cyt.</i> , s. 530.
Litwinka Stefan	oficjał (przełożony monasteru bazylikańskiego w Brześciu)	1726	APL CHKGK, sygn. 776, s. 6; N. Bantysz-Kamienskiej, <i>Istoriczeskoje izwiestije o woznik-szej w Polsce unii</i> , Moskwa 1905, s. 249.
Łaszczewski Mikołaj	pisarz	1721	CDIA, Fond 201, op. 4 b, sygn. 711, s. 18.
Makowski Lew	„przedstawiciel bazylikański”	1759	<i>Opisanije dokumentow ...</i> , s. 196.
Maliszewski Jakub	prokurator generalny	1757	CDIA, Fond 201, op. 4 b, sygn. 477, s. 3.
Maliszewski Paweł	wikariusz katedralny	1778	AHL LKBUE, Fond 634, op. 3, sygn. 398, s. 54.

Michaluczowski Jan	prałat, kustosz (proboszcz cerkwi św. Prokopiusza we Włodzimierzu)	1772 1777	<i>Opisanije dokumentow ...</i> , s. 315; A. Sitkiewicz, <i>dz. cyt.</i> , s. 530; CDIA, Fond 201, op. 4 b, sygn. 471.
Młodowski Antoni	wikariusz generalny	II poł. XVIII w.	<i>Epistolae Feliciani Philippi Wolodkovycz ...</i> , t. 5, s. 145-155; S. Nabywaniec, <i>Unicka archidiecezja ...</i> , s. 153.
Mokrzycki Jerzy	dziekan kapitulny	II poł. XVIII w.	<i>Opisanije dokumentow ...</i> , s. 189.
Odelski Bazyle	pisarz konsystorza	1759	CDIA, Fond 201, op. 4 b, sygn. 75, s. 7.
Paprocki Stefan	kaznodzieja	1776	AHL LKBU, Fond 634, op. 3, sygn. 398, s. 18.
Paszkowski Daniel	instruktor diecezjalny	I poł. XVIII w.	J. Kania, <i>Katalog alumnów seminarium diecezji chełmskiej</i> , Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne, t. 59 (1990), s. 384.
Pirocki Stefan	asystent kapituły brzeskiej, (proboszcz Łobaczew)	1725	APL CHKGK sygn. 780.
Prytyka Antoni	wikariusz generalny, notariusz generalny	1758, 1776	<i>Opisanije dokumentow ...</i> , s. 315-321; APL CHKGK, sygn. 890, s. 35.
Przybyszewicz Antoni	pisarz, surrogat, sędzia generalny archidiakon, oficjał, namiestnik w rządach duchowych (proboszcz parafii Szereszów)	1775- 1796	APL CHKGK, sygn. 890, s. 48; AHL LKBU, Fond 634, op. 3, sygn. 401; CDIA, Fond 201, op. 4 b, sygn. 636, s. 6.
Sawicki Jakub Antoni	dziekan katedralny (proboszcz cerkwi św. Eliasza we Włodzimierzu)	1769	<i>Opisanije dokumentow ...</i> , s. 315; A. Sitkiewicz, <i>dz. cyt.</i> , s. 530.
Sufranowicz Niceta	kustosz	1725	APL CHKGK, sygn. 780.
Szatołowicz Józef	prokurator	1765	CDIA, Fond 201, op. 4 b, sygn. 630, s. 11.
Szopalski Rafał	surrogat brzeski, prokurator	1765	AHL LKBU, Fond 634, op. 3, sygn. 15, s. 45.

Szymański Michał	wikariusz, kaznodzieja	1776	AHL LKBU, Fond 634, op. 3, sygn. 398, s. 22.
Szypowski Jerzy	prokurator	II poł. XVIII w.	<i>Opisanije dokumentow ...</i> , s. 237; A. Sitkiewicz, <i>dz. cyt.</i> , s. 529.
Turowicz Damian	prokurator	II poł. XVIII w.	<i>Opisanije dokumentow ...</i> , s. 237.
Wawrzyszewicz Benedykt	surrogat, sędzia	1762- 1784	AHL LKBU, Fond 634, op. 3, sygn. 15, s. 2; op. 1, sygn. 50, s. 2; CDIA, Fond 201, op. 4 b, sygn. 477, s. 3.
Wygowski Roman	archidiakon.	II poł. XVIII w.	A. Sitkiewicz, <i>dz. cyt.</i> , s. 529.
Zahorowski Benedykt	scholastyk	1784- 1791	AHL LKBU, Fond 634, op. 1, sygn. 51, s. 39.

DOROTA WEREDA

The chapter and consistory of the Greek Catholic Cathedral in Brześć in the 18th century

Summary

While administering his diocese the bishop was traditional-ly obliged to heed the advice of the chapter, ie. a collegium of clergy officiating at the diocesan cathedral church. In the Greek Catholic Church the status and role of the chapter (krylos) was debated at the Uniate Synod of Brześć in 1596. During the negotiations about the terms of the union the bishops suggested reorganizing the kryloses on the model of the Latin chapters and endowing them with a portion of monastic lands to assure their material security. The demise of the Uniate chapters in 17th century seems to have been an unintended consequence of the reform initiated by Metropolitan (Bishop) J.W. Rutski (1613-1637). He insisted that all senior diocesan offices should be filled by educated members of the Basilian Order. An attempt to reactivate cathedral chapters made at the Synod of Zamość in 1720 ran aground because of the failure to provide them with a secure income. By that time the estates which had been owned by the cathedrals had passed into the hands of the Basilians (which had been de facto in

charge of them for almost a century) or the local bishops. In the 18th century the Uniate clergy came up with the idea of reconstituting the chapters under the authority of the Pope. They hoped that direct papal control would transform the Uniate chapters in the likeness of their Latin counterparts. For the secular clergy the refoundation of the chapters opened the prospect of greater influence on the government of the diocese. Moreover, the abandonment of the pro-Basilian bias in filling prestigious canonical posts could be expected to attract more ambitious young noblemen into the ranks of the clergy. In Brześć the initiative to reconstitute the chapter (which had probably existed under Bishop H. Pocij in 1593-1598) was launched by Bishop Adam Antonin Młodowski. In 1769 he set up the prelature of the cathedral parish, a body which resembled a chapter in all but name. When in 1775 Młodowski increased the number of the canons, he followed the selection procedures and distribution of rights and duties that were the norm in Latin chapters. However, the full validation of the Brześć chapter needed an appropriate recognition by the Holy See and the sovereign. Bishop Młodowski began by petitioning the latter and his efforts were crowned with (posthumous) success in the form of a royal writ signed in 1780. The papal approval was not issued until 1795. The Brześć chapter meanwhile did not outlive its founder. Bishop Młodowski's successor made no attempt to keep it going, though formally it did not cease to exist until the death of its last member (holding the original appointment). It was endowed with the proceeds from the estate at Tryszyn, some plots of lands in the village Lebiedziew, donations and bequests, and a special tax paid by the clergy (cathedratik).

Another collegiate body functioning at the Uniate Cathedral at Brześć was the consistory court. In the Greek Catholic Church its character and functions stabilized in the 17th and 18th century. It was a judicial and administrative institution, occupying a middle ground between the bishop, the chapter and the deans. The creation of consistory courts was ordered by the Synod of Zamość. The Brześć consistory court held its sessions at Brześć, Tryszyn and Kamieniec Litewski. The consistory court consisted of a principal (oficjał), a clerk in charge of conversions to the Latin rite, a surrogate (defender of the marital tie), and a registrar. The Brześć consistory court heard cases involving the clergy and laity.